POSTSCRIPTUM POLONISTYCZNE, 2026 • 1 (37)
doi: 10.31261/PS_P.2026.37.06
ISSN 2353-9844

Olesya Nakhlik
https://orcid.org/0000-0003-0086-4469
Uniwersytet Narodowy Politechnika Lwowska
Lwów, Ukraina

Trzydziestoletnia (nie)obecność Przekłady polskiej literatury XX wieku w periodykach ukraińskich „Wseswit" i „Ji"

Thirty Years of (Non)presence: Translations of 20th-Century Polish Literature in the Ukrainian Periodicals "Vsesvit" and "Yi"

Abstract: This article explores the reception of translations of 20th-century Polish literature in leading Ukrainian periodicals. Given the difficult state of the national publishing market during the first fifteen years of independence, these journals became the primary – and in some cases, remain the only – venue for the publication of many works by modern Polish writers. The selection of titles – "Vsesvit," "Yi," "Potiah 76," and "Kyivska Rus" – reflects their distinct editorial missions, each offering a different perspective on their role during a period of national cultural upheaval. Most of the texts published in these journals engaged with political, social, and cultural issues, fuelling vital debates among Ukrainian intellectuals about key post-Soviet geopolitical and cultural questions. By providing a systematic description and detailed inventory of these translations, this study reveals the mechanisms behind the formation of the Ukrainian canon of neighbouring literatures. Organized chronologically, it highlights the shifting dynamics of this reception, which in turn mirrors broader changes in value systems and civilizational orientations within Ukrainian society after 1991. In the early 1990s, translations often focused on works challenging the Soviet totalitarian legacy. From the mid-1990s, attention shifted toward texts exploring national and cultural transformations in post-Soviet countries, their civilizational encounters, and a sense of belonging and dialogue with tradition. Only from the early 21st century has this spectrum expanded to include Polish publications addressing the complex process of post-communist countries integrating into Europe, including the phenomenon of Central and Eastern Europe and European identity.

Keywords: reception, translation, periodicals, Polish literature

Abstrakt: W niniejszym artykule omówiono zagadnienie recepcji przekładów polskiej literatury XX wieku na łamach czołowych periodyków ukraińskich. Na skutek trudnej krajowej sytuacji wydawniczej w ciągu pierwszego 15-lecia po odzyskaniu niepodległości państwowej były one pierwszym (a poniekąd do dziś jedynym) miejscem ukazywania się wielu dzieł XX-wiecznych pisarzy polskich. Wybór czasopism: „Wseswit", „Ji", „Potiah 76" i „Kyjiwska Ruś" został uwarunkowany ich założeniami programowymi, zgodnie z którymi prezentowały one odmienne ujęcia swojej roli w kontekście

zachodzących ważnych przeobrażeń kultury narodowej. Zarazem większość tekstów publikowanych w tych periodykach poruszała tematy polityczne, społeczne i kulturalne, przyczyniając się do podejmowania przez intelektualistów ukraińskich dyskusji o najistotniejszych kwestiach dla postradzieckiej sytuacji geopolitycznej i kulturowej kraju. Dokonane opis i systematyzacja wraz z wyszczególnieniem informacji o zamieszczonych tłumaczeniach ukazują mechanizmy kształtowania ukraińskiego kanonu literatury sąsiadów. Uporządkowanie chronologiczne pozwoliło na całościowe przedstawienie dynamiki ukraińskiej recepcji polskich tekstów. Odzwierciedlała ona zmiany systemu wartości i orientacji cywilizacyjnej ukraińskiej kultury, będące z kolei wskaźnikiem głębszych aksjologicznych transformacji społeczeństwa ukraińskiego po 1991 roku. Początek lat 90. XX wieku był okresem translacji utworów o potencjale sprzeciwu wobec totalitarnego systemu radzieckiego. Od połowy lat 90. zaczynają ukazywać się przekłady dzieł dotyczących specyfiki narodowej i kulturowej transformacji krajów postsowieckich, ich konfrontacji cywilizacyjnych, a także poczucia przynależności do określonej tradycji i prowadzonego z nią dialogu. Dopiero od początku XXI wieku spektrum to uzupełniają publikacje polskich tekstów na temat złożonego procesu wchodzenia państw postkomunistycznych do przestrzeni europejskiej, fenomenu Europy Środkowo-Wschodniej i tożsamości europejskiej.

Słowa kluczowe: recepcja, przekład, periodyki, literatura polska

Losy narodu ukraińskiego w ciągu prawie całego XX wieku były dramatycznie naznaczone imperialnymi dążeniami władz Związku Radzieckiego do zniekształcenia tożsamości narodowej Ukraińców, wymazania ich pamięci historycznej oraz fizycznego zniszczenia represjami, deportacjami i sztucznie wywołanymi klęskami głodu. Procesy kulturowe zachodziły w okolicznościach przymusowej cenzury i propagandy oraz w warunkach całkowitej blokady informacyjnej. W latach 90. wraz z upadkiem ZSRR i odbudową państwowości ukraińskiej rozpoczął się złożony (podlegający nasileniu lub osłabieniu w zależności od uwarunkowań politycznych) proces dekolonizacji: przywracanie elementów pamięci zbiorowej i przewartościowanie rodzimego dziedzictwa kulturowego, któremu towarzyszyło stopniowe pozbywanie się rosyjskich narracji imperialnych. Do istotnych działań ukraińskich elit intelektualnych w walce o prawo do zaistnienia własnego wizerunku kultury narodowej oraz kształtowania recepcji kultury światowej należało ponowne przybliżenie (m.in. dzięki wydawaniu przekładów) doświadczeń kulturowych krajów sąsiednich, w tym Polski.

W niniejszym artykule proponuję kilka refleksji dotyczących ukraińskiego odbioru polskiej literatury XX wieku, jego dynamiki i cech charakterystycznych jako elementu istotnie uzupełniającego polsko-ukraiński

dialog międzykulturowy. Celowo skupiam się na jednym z przejawów recepcyjnej obecności – na łamach czasopism, uważając go za najwłaściwszy materiał oddający obraz ukraińskiej kultury z perspektywy instytucjonalnych założeń (polityki) recepcji. Poza tym zagadnienie to nadal pozostaje całkowicie pominięte przez ukraińskich i polskich badaczy, rozpatrujących w licznych artykułach głównie specyfikę recepcji piśmiennictwa poszczególnych twórców (m.in.: Natalia Czaura, Ryszard Kupidura, Olesya Nakhlik, Andrij Saweneć, Ostap Sływyński, Kateryna Strohanowa, Monika Wiszniowska).

Jednym ze skutków ukraińskiego kryzysu gospodarczego, mającego miejsce w latach 90., była niemal całkowita likwidacja państwowego sektora wydawniczego. Stopniowo spadająca produkcja książek osiągnęła w 1999 roku najniższy poziom – pół książki na osobę rocznie. Zarazem narodowy rynek wydawniczy doznawał agresywnej ekspansji importowanych (najczęściej nielegalnie), a zatem tanich, publikacji rosyjskich. Po 1991 roku Rosja działała bardzo konsekwentnie w zakresie podboju narodowych mediów i ukraińskiego rynku książki. Nie wykształcił się on jako autonomiczny rynek narodowy – twierdzi ukraińska pisarka Oksana Zabużko: „Na początku lat 90. 40% nakładów pochodziło z Rosji. Ukraina kupowała książki, które ją zabijały. Zostaliśmy stłumieni do małej prowincjonalnej kultury – regionalnej kultury wielkiej Rosji" (Забужко, 2024: 6:26–7:49; jeśli nie zaznaczono inaczej, cytaty z języka ukraińskiego – tłum. własne).

Przez 30 lat pełen inicjatywy udział w kształtowaniu ukraińskiego kanonu polskiej literatury brało wiele renomowanych periodyków ukraińskich, z których każdy, z uwagi na bogactwo opublikowanych przekładów oraz tekstów dokumentujących oddźwięk recepcyjny, powinien zostać objęty szczegółową analizą naukową.

Do niniejszej syntezy wybrano – z uwagi na ich zasięg, profil programowy oraz znaczenie dla recepcji – działalność wydawniczą periodyków „Wseswit" oraz „Ji". Skatalogowanie rozproszonych we wszystkich rocznikach przekładów według chronologiczno-tematycznego kryterium porządkowania materiału ilustruje w zarysie funkcjonowanie dzieł

polskich twórców ubiegłego wieku w ukraińskim obiegu czytelniczym, pozwala na ukazanie wspólnych/odrębnych punktów w przyjmowanych strategiach wyboru z całej oferty literackiej, jak również eksponuje ich cechy szczególne. Skupiam się głównie na omówieniu recepcji w pierwszym piętnastoleciu po 1991 roku (okresie zastoju rynku wydawniczego i znaczącej roli periodyków) grona autorów polskich, dla których charakterystyczny był fenomen „opóźnienia" w kontaktach z odbiorcą ukraińskim, spowodowany działaniami radzieckiego reżimu totalitarnego wobec tekstów „ideologicznie niepoprawnych".

Strategie recepcyjne w czasopiśmie literatury obcej „Wseswit"

„Wseswit" jest najstarszym ukraińskim czasopismem literackim. Jak twierdzi były redaktor naczelny periodyku Ołeh Mykytenko, pomysł na ilustrowany miesięcznik pojawił się w 1919 roku w czasach Ukraińskiej Republiki Ludowej, jednak ze względu na ówczesne niesprzyjające okoliczności nie doszło do jego realizacji. Założony został dopiero w 1925 roku w Charkowie, na początku tzw. ukrainizacji, dzięki inicjatywie znanych literatów: Wasyla Błakytnyho, Mykoły Chwylowoho oraz Ołeksandra Dowżenki. Po 10 latach prężnej działalności w 1934 roku periodyk zamknięto, a większość jego pracowników poddano represjom. Wznowienie w 1958 roku umożliwiła „odwilż" Chruszczowa. Na łamach „Wseswitu" rozpoczęto publikowanie przekładów z ponad 80 języków, niemniej jednak – jak wspomina Mykytenko – obowiązywały wytyczne polityczne, których nie można było ignorować (Микитенко, 2007).

Ostry nadzór cenzury partii komunistycznej istniał do 1989 roku. Na przełomie lat 80. i 90. w „Wseswiti" zaczynają ukazywać się wcześniej zakazane teksty T.S. Eliota, Samuela Becketta, nieco później Roberta Conquesta i Alberta Camusa. Publikacja tych autorów w czasopiśmie o nakładzie sięgającym 760 tysięcy egzemplarzy nie tylko sygnalizowała

znaczące złagodzenie cenzury w warunkach częściowej demokratyzacji i przyznania większych swobód obywatelskich, lecz także po raz pierwszy umożliwiała ukraińskiemu czytelnikowi bezpośredni kontakt z awangardową i współczesną literaturą europejską.

W tym okresie zespół redakcyjny decyduje o jak najszybszym udostępnianiu tekstów polskich pisarzy, zawierających refleksje nad relacjami człowieka z władzą totalitarną. W nowej sytuacji geopolitycznej za jedną z najbardziej aktualnych lektur dla sfrustrowanego, przeżywającego zbiorową traumę kryzysu tożsamości (po)radzieckiego społeczeństwa ukraińskiego uznano *Zniewolony umysł* Czesława Miłosza. W ciągu 1991 roku na podstawie ukraińskiej edycji emigracyjnej z 1985 roku (tłumaczenia dokonał Bohdan Strumiński) miłoszowe studium „rozbicia człowieka na dwie osoby" pod wpływem olbrzymiej presji ideologicznej wydano w całości (nr 2, 3, 7–10). Wraz z utworem Miłosza opublikowano także przekłady przedmowy Stanisława Barańczaka i ustępu rozprawy Andrzeja Walickiego z edycji angielskiej oraz rozważania redaktora naczelnego pisma Mykoły Riabczuka o konieczności zapoznania się Ukraińców ze *Zniewolonym umysłem* (nr 8). Dodam, że w 1993 roku na łamach tego periodyku po raz pierwszy po ukraińsku wydano fragment z *Rodzinnej Europy* Miłosza (rozdział *Moje doświadczenie marksizmu*, nr 1, w tłumaczeniu Ołeha Remeniaky), która jako osobna książka ujrzała światło dzienne dopiero w 2007 roku. Ponadto miesięcznik zamieścił wcześniej wydany nakładem paryskiej „Kultury" *Sen umysłu* w przekładzie z angielskiego Anatolija Mohyłenki (1996, nr 1). Do dziś obydwa dzieła zachowały się wyłącznie w formie wymienionych publikacji, co czyni je unikalnym źródłem dla ukraińskich badaczy polskiej literatury emigracyjnej oraz ważnym świadectwem recepcji twórczości Miłosza w kulturze ukraińskiej lat 90. XX wieku.

W grudniowym numerze tegoż rocznika „Wseswitu" umieszczono w przekładzie znanego pisarza-postmodernisty Jurija Andruchowycza powieść Tadeusza Konwickiego *Mała apokalipsa* (1991, nr 12). Publikacji towarzyszył tekst-komentarz – rozmowa Riabczuka z Konwickim o roli literatury w demaskowaniu i obalaniu reżimu totalitarnego. Co

ciekawe, w części końcowej wywiadu redaktor ukraiński dokonał wyraźnego przesunięcia osi interpretacyjnej rozmowy: od krytyki systemu komunistycznego ku refleksji nad zagrożeniami wynikającymi z ideologii nacjonalistycznych. Ten „podwójnie krytyczny" pogląd, według niego, zdecydowanie zwiększał ówczesną aktualność *Małej apokalipsy* w Ukrainie, gdyż nowo powstające ruchy polityczne boleśnie reagowały na krytykę ze strony zarówno prasy (post)komunistycznej, jak i środowisk liberalnych (Рябчук, 1991: 109).

Omawiane dzieła Konwickiego i Miłosza wówczas zupełnie nie wzbudziły zainteresowania ukraińskich wydawców, krytyków literackich ani literaturoznawców (osobna edycja *Małej apokalipsy* wyszła dopiero w 2015 roku). Tymczasem wartym uświadomienia i podkreślenia jest fakt, iż praca translatorska nad powieścią Konwickiego to niewątpliwie jeden z mocnych bodźców, który przyczynił się do powstania w 1993 roku *Moskowiady* Andruchowycza z dekonstrukcją „nie tylko imperium, ale też »świadomości wyzwoleńczej« (jeśli skorzystać z terminu krytyki postkolonialnej), czyli dekonstrukcji kolonialnego i jednocześnie antykolonialnego dyskursu" (Гнатюк, 2005: 483). Mianując ukraińską powieść „Małą Apokalipsą na małorosyjski sposób przenicowaną", po raz pierwszy o niej jako o metatekście wypowiedziała się Zabużko. Dzięki „polskiej podpowiedzi", twierdzi eseistka, główny bohater wskoczył na dworcu kijowskim do pociągu z Moskwy, który „kiedyś dawno był pociągiem z Warszawy" (Забужко, 1999: 318).

Chociaż przed rozpadem ZSRR proza łagrowa pozostawała na marginesie ukraińskiego procesu literackiego, niszcząc swoją autentycznością i bezpośredniością świadectw stereotypy, dogmaty i mitologizowane struktury świadomości społecznej, to wywarła znacznie istotniejszy i głębszy wpływ na przemiany w świadomości społecznej niż ówczesna radziecka beletrystyka.

Pod koniec lat 80. XX wieku w Ukrainie ukazują się drukiem *Kołyma* Iwana Iwanowa, *Opowieści Syberyjskie* Borysa Antonenki-Dawydowycza oraz *Sad Hetsymańskyj* Iwana Bahrianego. W 1993 roku Andruchowycz przetłumaczył dla „Wseswitu" wspomnienia Polaków z więzień,

łagrów i zesłań w ZSRR (nr 2, 3–4), które wówczas nie były jeszcze publikowane w Polsce, a jedynie na Zachodzie. Szczególną uwagę warto zwrócić na fragment wybrany przez redaktorów czasopisma jako pierwszy do publikacji – ustęp z *Innego świata* Gustawa Herlinga-Grudzińskiego z opisem pobytu w łagrze byłego enkawudzisty – śledczego więzienia w Charkowie. Podkreślano w nim złożoność mechanizmów totalitarnych, ukazując zarówno odwrócenie ról w systemie represji, jak i moment świadomego, symbolicznego buntu ofiar. Po wielu latach *Inny świat* Gustawa Herlinga-Grudzińskiego (2010) i *Na nieludzkiej ziemi* Józefa Czapskiego (2017) udostępniono drukiem w jednej z renomowanych oficyn w Czerniowcach.

Na początku lat 90. na łamach „Wseswitu" światło dzienne ujrzały dwa dzieła Witolda Gombrowicza (1992, nr 10), opatrzone komentarzem ich tłumacza Ołeksandra Hrycenki. Powieść *Pornografia* opublikowano w całości, a z *Dziennika* wybrano fragmenty, w których pisarz ostrzega intelektualistów przed uleganiem doktrynom ideologicznym.

Zastanawiające pozostaje pominięcie *Ferdydurke*, którą – jak zauważał Jan Błoński – polscy czytelnicy uznają za najważniejsze dzieło w dorobku Gombrowicza. Prawdopodobnie był to jeden z przejawów dystansowania się redaktorów pisma od kulturowych wpływów byłej metropolii rosyjskiej. W ówczesnej Rosji bowiem pierwszym przekładem twórczości polskiego pisarza była *Ferdydurke* (w czasopiśmie „Inostrannaja literatura", 1991). O kontrowersyjnym charakterze powieści *Pornografia* oraz różnorodności interpretacji w perspektywie międzynarodowej świadczyć miała opublikowana w tym samym numerze krytyczna recenzja włoskiego reżysera filmowego, pisarza Piera Paola Pasoliniego *Jakie nieszczęście, kiedy się nie zna ani Freuda, ani Marksa*.

Stopniowo wizerunek polskiej literatury XX wieku na łamach ukraińskiego miesięcznika wzbogacał się o nowe gatunki oraz nazwiska. W 1993 roku dzięki przekładom Zabużko po raz pierwszy po ukraińsku zabrzmiał Miłosz-poeta. Należy też wspomnieć o druku w 1996 roku wcześniej nieznanych czytelnikom ukraińskim wierszy Zbigniewa Herberta i Tadeusza Różewicza. Przekłady te, dokonane przez jednego

z najwybitniejszych ukraińskich tłumaczy Hryhorija Koczura, cenzura radziecka usunęła z obszernej dwutomowej antologii poetyckiej przygotowanej w 1979 roku. W ostatniej chwili przed publikacją zdecydowano również o zakazie wydania utworów Wisławy Szymborskiej, które w 1972 roku zdołały cudem „prześlizgnąć się" do „Wseswitu" (wprawdzie nazwisko Koczura, ze względu na początek kolejnych działań represyjnych, redaktor pisma w przedmowie numeru pominął). Bodźcem do intensywnego kształtowania ukraińskiej recepcji twórczości Szymborskiej było niewątpliwie przyznanie jej Literackiej Nagrody Nobla. Po krótkiej przerwie „Wseswit" opublikował wybrane wiersze noblistki z jej różnych tomów poetyckich (1997, nr 11–12) w przekładach Natalii Sydiaczenko. Kilka lat później, w 2001 roku, tłumacz Ihor Pizniuk umożliwił ukraińskim czytelnikom pierwszy kontakt z prozą Olgi Tokarczuk, która zadebiutowała w piśmie (nr 5–6) opowiadaniami *Numery* oraz *Deus ex* (przedruk: 2020, nr 1–2). Rok przed osobnym wydaniem „Wseswit" opublikował także w jego opracowaniu powieść *Prawiek i inne czasy* (2003, nr 1–2, 3–4).

W 2014 roku, przy wsparciu Polskiego Instytutu w Kijowie, ukazał się jedyny w historii czasopisma „specjalny" polski numer (nr 1–2), zawierający dzieła klasyków drugiej połowy XX i początku XXI wieku, w tym poetów (Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, Urszuli Kozioł, Wisławy Szymborskiej), prozaików (Sławomira Mrożka, Jerzego Pilcha, Pawła Huelle) oraz dramaturgów (Wiesława Myśliwskiego) po ukraińsku. W następnych latach tłumaczenia z literatury polskiej pojawiały się na łamach pisma coraz bardziej sporadycznie, np. utwory Szymborskiej w 2018 roku (nr 9–10) czy Miłosza w 2024 roku (nr 9–12).

Wyraźna dysproporcja w liczbie publikowanych tłumaczeń – od ich masowej obecności w początku lat 90. po gwałtowny spadek po roku 2000 – wynika z kilku przyczyn. Na początku lat 90. nakład „Wseswitu" sięgał około 760 tysięcy egzemplarzy. Kształtowany przez redaktorów profil pisma miał charakter akademicki, a wybór dzieł stanowił świadomą strategię tworzenia kanonu literatury obcej (w tym polskiej) dla ukraińskiego odbiorcy (wykształconego, wymagającego

czytelnika). Do 1993 roku niezmienną zasadą było publikowanie utworów po raz pierwszy na obszarze postradzieckim, zwłaszcza tekstów wcześniej zakazanych, poruszających istotne kwestie społeczno-polityczne. Poza tym wyróżniającą cechą większości wymienionych publikacji był wieloletni odstęp czasowy między ich drukiem na łamach pisma a wydaniem w formie osobnych edycji, co uczyniło „Wseswit" pionierem w popularyzacji literatury polskiej w Ukrainie.

Natomiast w kolejnych latach nakład miesięcznika uległ drastycznemu zmniejszeniu, osiągając obecnie poziom około 2 tysięcy egzemplarzy. Od kilku lat pismo ukazuje się wyłącznie w formie numerów łączonych. Zmieniła się również polityka wydawnicza: coraz większą część zajmują przekłady z literatur dotąd słabo obecnych w obiegu ukraińskim (azerbejdżańskiej, iberoamerykańskiej i in.), a także rozprawy literaturoznawcze oraz teksty krytyki literackiej.

Kluczowe dominanty recepcyjne w niezależnym ukraińskim czasopiśmie kulturoznawczym „Ji" („Ї")

Nazwę ukazującego się do dziś we Lwowie pod redakcją filozofa i politologa Tarasa Wozniaka pierwszego ukraińskiego czasopisma poświęconego sprawom międzynarodowym oraz integracji europejskiej „Ji" („Ї" należy do specyficznych znaków alfabetu ukraińskiego) zaproponowali znany ukraiński slawista i działacz kulturalny diaspory Jurij Szewelow oraz tłumacz Hryhorij Koczur. Założone w 1989 roku, jeszcze w czasach „przebudowy", miało stać się miejscem dogłębnej analizy „relacji między etosami, problemów pęknięć cywilizacyjnych i granic administracyjnych, kształtowania się tożsamości europejskiej oraz kwestii integracji europejskiej i współczesnego dyskursu politycznego" (Про нас, 1989). Należy zauważyć, że zgodnie z przyjętą koncepcją periodyk nie miał posiadać tradycyjnego podziału na rubryki (jak np. „Wseswit"), a każdy numer powinien być konstruowany wokół określonej tematyki,

do której redaktorzy z wyprzedzeniem będą dobierać lub zamawiać materiały.

Wielu ówczesnych intelektualistów ukraińskich zdawało sobie sprawę ze skali wycieńczenia Ukraińców „pożegnaniem" ze społeczno-kulturowym kręgiem radzieckim. Konstruowanie modelu dalszego rozwoju cywilizacyjnego i kulturowego groźnie wahało się między europejskim a rosyjskim wyborem. Wtedy to ukazał się pierwszy numer czasopisma, w którym traktatom filozoficznym Martina Heideggera i Karla Jaspersa towarzyszyły zawierające refleksje nad relacjami między jednostką a narodem fragmenty gombrowiczowskiego *Dziennika* (nr 1). Po raz drugi przekład tekstu Gombrowicza, autorstwa Tarasa Matwijiwa, ukazał się drukiem w 1996 roku w numerze pod symbolicznym tytułem „Post Rzym Bizancjum Rosja?" (nr 7) z rozważaniami nad życiem w przestrzeni „po": „(…) w uniwersum cywilizacji post-bizantyjskiej, w świecie post-rosyjskiej i post-radzieckiej rzeczywistości, a jednocześnie w epoce rozpadu i agonii ich fundamentalnych wartości" (*Від редакції*, 1996). Kierując się przekonaniem, że upowszechnienie autobiograficznej prozy Gombrowicza może pełnić funkcję intelektualnego wsparcia w uświadomieniu i przewartościowaniu zarówno politycznej, jak i kulturowej sytuacji Ukrainy, do druku wybrano ustęp *Dziennika* (fragment z 1956 roku).

W 1998 roku we Lwowie odbyły się pierwsze publiczne rozważania nad kulturowo-politycznymi zagadnieniami pogranicza i próby wpisania idei Europy Środkowej do postmodernistycznej wizji świata, w której szczególną rolę odgrywają peryferia. Podsumowaniem najważniejszych kwestii z debat pt. *Dialog ponad granicami* były osobne numery „Ji", gdzie opublikowano m.in. przekład Andrija Szkrabiuka wiersza *Jechać do Lwowa*, snującego fantazje o podróży do idealnego miasta-wspomnienia dzieciństwa Adama Zagajewskiego (nr 12), a także odcinek z *Opowieści galicyjskich* Andrzeja Stasiuka (nr 13, w tłumaczeniu Andriusa Wiszniauskasa), którego czytelnikom przedstawiono jako badacza „problematyki wielokulturowości południowo-wschodniej Polski oraz terenów deportacji Ukraińców wskutek akcji »Wisła«" (*Автори*

числа, 1998). Warto doprecyzować, że był to debiut pisarza w języku ukraińskim (powieść *Dziewięć* wyszła drukiem dopiero w 2001 roku) i początek jego aktywnego udziału w polsko-ukraińskim dialogu międzykulturowym, którego jednym z przejawów był powrót w 2002 roku na łamy „Ji" z tekstem *W bibliotece* (nr 24) w przekładzie Chrystyny Czuszak.

Warto zwrócić uwagę, że w tym samym czasie wydano tom o studiach genderowych. Jego kuratorka wybrała spośród współczesnych polskich autorek wówczas słabo znane odbiorcy ukraińskiemu Manuelę Gretkowską (*Latin Lover z Namiętnika*) oraz ustępy *Podróży ludzi Księgi* Olgi Tokarczuk (2000, nr 7), którą w całości wydano w przekładzie Niny Biczuji cztery lata później.

Według zespołu redakcyjnego „Ji" istniała pilna potrzeba zainicjowania debaty na temat Galicji jako fenomenu geokulturowego oraz problemów Ukrainy i zjednoczonej Europy w procesach globalizacji. Oferując Ukraińcom ważny punkt odniesienia dla refleksji nad wymienionymi kwestiami, do rozmyślań Francisa Fukuyamy i Martina Heideggera dwoma esejami – *Szukanie barbarzyńcy. Złudzenia uniwersalizmu kulturowego* oraz *Wieś utracona* – dołączył Leszek Kołakowski (2000, nr 19). Zwraca uwagę, że zdecydowano wydać pod jedną okładką numeru poświęconego Lwowowi (2003, nr 29) *Raport z oblężonego miasta* w przekładzie Wiktora Dmytruka, od lat tłumaczącego utwory poetyckie Herberta, a także całkiem nieznane w obiegu czytelniczym utwory XVI- i XVII-wiecznej literatury polskiej – ustępy łacińskiego poematu o południowo-wschodnich ziemiach dawnej Rzeczypospolitej *Roxolania* Sebastiana Fabiana Klonowica (w tłumaczeniu Mychajła Biłyka) oraz kronikę *Leopolis triplex, czyli kronika miasta Lwowa* Józefa Bartłomieja Zimorowicza (w tłumaczeniu Natalii Cariowej).

Należy wspomnieć o nieco innym ujęciu tematu wielokulturowości miasta, z którym czytelnicy periodyku mogli zapoznać się wcześniej dzięki lekturze *Miasta* Stefana Chwina (1998, nr 14), w przekładzie Andrija Pawłyszyna, o dziwnych metamorfozach geograficznej i kulturowej przestrzeni usytuowanego na pograniczu granic i kultur Gdańska.

Powrotem do tematyki miasta po 10 latach przerwy był numer „Lwów wielokulturowy?" (nr 58). We wstępnych refleksjach dotyczących nieobecnej wówczas wielokulturowości Lwowa jedna z redaktorek „Ji" stwierdziła, iż ostatnim jej okresem „w odległej przeszłości był prawdopodobnie Lwów międzywojenny" (Магдиш, 2009: 3). Jako pisarza najbardziej wymownie udowadniającego tę tezę wybrano Stanisława Vincenza, którego fenomen tworzył się w habsburskiej Galicji, na Huculszczyźnie w górach karpackich, w gimnazjum Kołomyi, na Uniwersytecie Wiedeńskim i w intelektualnych salonach Lwowa. Do druku tłumaczka Lubow Kozak opracowała swoistą antologię (np. wspomnienia o poecie Nuchimie Bomsem, recenzję z *Ofiary* Stefanii Zahorskiej), wyraźnie ujawniającą na wielu płaszczyznach proces poszukiwania przez mieszkańców tych terenów centrum duchowego i kulturowego. Wątek „małej ojczyzny" został rozwinięty w drohobycko-lwowskich wspomnieniach ucznia Brunona Schulza, emigracyjnego pisarza Andrzeja Chciuka, o galicyjskim przedwojennym Drohobyczu, które do wydania po ukraińsku przygotowała Natalia Rymska. Osobna edycja, łącząca pod jedną okładką *Atlantydę. Opowieść o Wielkim Księstwie Bałaku* i *Ziemię księżycową*, w jej tłumaczeniu i z cennymi komentarzami kontekstowymi ujrzała światło dzienne w 2011 roku.

Natomiast Schulz, który w Ukrainie czasów radzieckich pozostawał poza zasięgiem nie tylko przeciętnych czytelników, lecz także literaturoznawców, należy do grona pisarzy wielokrotnie pojawiających się w „Ji". Właśnie na łamach tego czasopisma w 1992 roku (nr 5) artysta debiutował po ukraińsku przekładem *Sanatorium pod Klepsydrą*. Na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia ubiegłego wieku w tłumaczeniach Tarasa Wozniaka oraz Mykoły Jakowyny wydano jego *Ulicę krokodyli*, *Drugą jesień* (1995, nr 6), *Wichurę* (1997, nr 9) oraz *Noc wielkiego sezonu* i *Ptaki* (1997, nr 11) ze *Sklepów cynamonowych*. Godne podkreślenia jest to, że niektóre z tych przekładów powstały już w 1983 roku, jednak ze względu na rygorystyczne ograniczenia cenzury czekały na publikację przez wiele lat. Ponadto na stronie internetowej periodyku niedawno pojawiła się informacja o znalezionym w gazecie borysławskich urzędników

naftowych „Świat" z 1922 roku opowiadaniu *Undula*. Badacze przypuszczają, iż biorąc pod uwagę cechy stylistyczne tekstu podpisanego pseudonimem Marceli Veron, opublikowano debiutanckie opowiadanie Schulza, a więc można to uznać za rodzaj sensacji (Бреславська, 2022).

Zaproszeniem do dialogu sąsiadujących narodów oraz przestrzenią do refleksji nad wspólnymi doświadczeniami historycznymi, kulturowymi i społecznymi był numer o Ukrainie i Polsce w końcu wieku (1997, nr 10). Naświetlenie „polskiego śladu" w „ukraińskiej historii, kulturze, filozofii, życiu politycznym" (*Від редакції*, 1997) stanowiły dzieła Bolesława Leśmiana (cykl *Step* w tłumaczeniu Jurija Bedryka) i Zbigniewa Herberta z cyklu *O Panu Cogito*, z aluzjami do rodzimego miasta Lwowa oraz tomu szkiców *Martwa natura z wędzidłem*, który zamyka jego trylogię o kulturze europejskiej (w tłumaczeniu Andriusa Wiszniauskasa). Do grona pisarzy polskich wydawanych na łamach periodyku dołączyła kilkoma tekstami poetyckimi oraz przemówieniem z okazji przyznania Literackiej Nagrody Nobla Wisława Szymborska. Autorkami przekładów na język ukraiński były zarówno znane tłumaczki (Marija Prychoda, Jaryna Senczyszyn), jak i amatorki (literaturoznawczynie Ołena Hełeta i Oksana Nakhlik).

Charakterystyczną cechą polityki redakcyjnej periodyku w połowie lat 2000. było wydawanie numerów poświęconych miastom, gdzie przeplatały się losy ukraińskiej, polskiej, niemieckiej i żydowskiej historii. W 2010 roku na łamach „Ji" o Kołomyi wspominał w *Bałagułach* Vincenz (nr 62, w tłumaczeniu Iryny Magdysz), w 2013 roku o Drohobyczu w ustępach z *Wiosny* pisał Schulz (nr 71, w tłumaczeniu emigracyjnym Bohdana Strumińskiego), a w 2015 roku, dzięki wsparciu Polskiego Instytutu w Kijowie, powstał osobny numer zatytułowany *Poeta i miasto. Zbigniew Herbert* (nr 76).

Ostatnio redakcja czasopisma coraz wyraźniej skupia się na badaniu kultury ukraińskiej i zagranicznej z perspektywy historycznej, politologicznej oraz socjologicznej. W efekcie znacząco zmniejszyła się obecność na jego łamach przekładów literackich. Podobnie jak w miesięczniku „Wseswit", obserwujemy ich dysproporcję w pierwszym i drugim

piętnastoleciu trzydziestoletniej historii ukraińskiej recepcji literatury polskiej. Niemniej jednak „Ji" odegrało kluczową rolę w kształtowaniu odbioru twórczości polskich artystów, publikując po raz pierwszy utwory Schulza, Gombrowicza, Herberta, Stasiuka, Szymborskiej i wielu innych, poniekąd do dziś dostępnych jedynie w numerach tego periodyku.

Niewątpliwym walorem „Ji" była systematyczna prezentacja literatury polskiej w kontekście galicyjskim, która umożliwiała czytelnikom nie tylko poznanie dorobku poszczególnych literatów, lecz także głębsze zrozumienie historycznych i kulturowych uwarunkowań regionu Galicji, tworząc w ten sposób wielowymiarowy obraz literatury w jej regionalnym i europejskim kontekście.

Niniejszy artykuł powstał z potrzeby uświadomienia dobitnej roli, jaką odegrały w recepcji literatury polskiej w Ukrainie omawiane periodyki, pełniąc funkcję pośredników między dwoma przestrzeniami narodowo-kulturowymi. Stanowiły one często pierwsze miejsce kontaktu ukraińskiego czytelnika z twórczością polskich autorów i jednocześnie kształtowały konteksty jej interpretacji poprzez selekcję tekstów, komentarze krytyczne oraz osadzenie w szerszych ramach historycznych i regionalnych. Zmienna intensywność publikacji przekładów odzwierciedlała ewolucję priorytetów redakcyjnych oraz aktualne potrzeby kulturowe ukraińskiego środowiska intelektualnego.

Tytułowa *(nie)obecność* odnosi się do opóźnionej recepcji literatury polskiej w Ukrainie, przejawiającej się słabym odzewem krytyki, ograniczoną liczbą opracowań naukowych oraz tym, że przez długi czas wielu polskich autorów pozostawało poza zainteresowaniem ukraińskich wydawców. Jednocześnie, porównując liczbę przekładów literatury polskiej z przekładami innych literatur środkowo- i wschodnioeuropejskich, w omawianych periodykach literatura polska zajmuje wyraźnie pozycję wiodącą.

Perspektywą dalszych badań jest analiza innych periodyków (gazety „Krytyka", czasopisma „Suczasnist" i in.), w których na większą skalę publikowane były nie przekłady, lecz artykuły ukraińskich literaturoznawców i krytyków literackich o twórczości polskich pisarzy XX wieku.

Ich opracowanie pozwoliłoby zrekonstruować kolejny etap recepcji i wyodrębnić określone modele interpretacyjne oraz dominanty dyskursu krytycznoliterackiego. Natomiast wybór strategii wydawniczych omówionych periodyków „Wseswit" oraz „Ji" w procesie wprowadzania polskich literatów XX wieku na arenę kultury ukraińskiej za pośrednictwem przekładów świadczy wymownie o ich znaczeniu. W dłuższej perspektywie strategie te współkształtowały przestrzeń refleksji kulturowej, przyczyniając się po 1991 roku do odzyskania przez Ukraińców prawdziwego, a nie symulakrycznego, duchowego wymiaru wolności.

Literatura

Автори числа, 1998, „Ї: незалежний культурологічний часопис", ч. 13, s. 2, https://www.ji.lviv.ua/n13texts/avtory-13.htm [dostęp: 27.01.2025].

Бреславська С., 2022, *Бруно Шульц. Ундуля*, „Збруч", 15.01.2022, https://zbruc.eu/node/109940 [dostęp: 27.01.2025].

Від редакції, 1996, „Ї: незалежний культурологічний часопис", ч. 7, s. 3, https://www.ji.lviv.ua/n7texts/n7-post.htm [dostęp: 27.01.2025].

Від редакції, 1997, „Ї: незалежний культурологічний часопис", ч. 10, s. 3, https://www.ji.lviv.ua/n10texts/n10-ukr-p.htm [dostęp: 27.01.2025].

Гнатюк О., 2005, *Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність*, пер. З пол. А. Бондар і ін., Критика, Київ.

Забужко О., 1999, *Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика*, Факт, Київ.

Забужко О., 2024, *Забужко: знищення книжкового ринку, шістдесятництво, боротьба за українську культуру*, розмовляла Світлана Леонтьєва, Точка опори. Телеканал ДІМ, https://www.youtube.com/watch?v=e2kb5gnPMCE [dostęp: 27.01.2025].

Магдиш І., 2009, *Моно- мало-культурний Львів*, „Ї: незалежний культурологічний часопис", ч. 58, s. 3–4.

Микитенко І., 2007, *Сторінками історії „Всесвіту": із виступу О. І. Микитенка, головного редактора часопису іноземної літератури „Всесвіт" у ЛНУ ім. І. Франка*, 20.11.2007, https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/lingua/article/view/2446/2501 [dostęp: 25.03.2026].

Про нас, 1989, *Олесь Пограничний, голова Капітули, редкол. Ірена Магдиш та ін.*, „Ї: незалежний культурологічний часопис", ч. 1, s. 2, https://www.ji-magazine.lviv.ua/vidhuky/about-ukr.htm [dostęp: 27.01.2025].

Рябчук М., 1991, *Конвіцький: Я писав без будь-яких оглядок на цензуру*, розмовляв Микола Рябчук, „Всесвіт", № 12, s. 109–111.

OLESYA NAKHLIK – PhD, Institute of Computer Science and Information Technology, Department of Applied Linguistics, Lviv National Polytechnic University, Ukraine / dr, Instytut Nauk Komputerowych i Technologii Informacyjnych, Katedra Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Narodowy Politechnika Lwowska, Ukraina.

A literary scholar and comparatist, she is the author of the monograph *Українська культурно-аксіологічна рецепція польської літератури XX століття* [The Ukrainian Cultural-Axiological Reception of 20th-Century Polish Literature] (Львів 2021) and over 50 publications on the reception of Polish literature in Ukraine. Her research tracks key trends in contemporary Polish-Ukrainian cultural relations, with notable works including: *Borderlands as a Territory of Understanding/Dialogue or Hostility/Conflict in the Ukrainian Reception of Polish Literature the Second Half of XX – Beginning of XXI Cent.* ("Romanoslavica" 2019, vol. LV, no. 2); *„Terytorium zaufania" – polski dyskurs wokół reportażu ukraińskiego oraz ukraińska recepcja reportażu polskiego jako wskaźniki zmian w polsko-ukraińskim dialogu XXI wieku* ["Territory of Trust" – Polish Discourse Concerning Ukrainian Reportage and Ukrainian Reception of Polish Reportage As Indicators of Changes in the Polish-Ukrainian Cultural Dialogue of the 21st Century] (in: *Literatura polska w świecie* [Polish Literature in the World], vol. 7, *Reportaż w świecie – światowość reportażu* [Reportage in the World – the Worldliness of Reportage], ed. K. Frukacz, Katowice 2019); *Kulturowo-cywilizacyjne współrzędne Ukrainy we współczesnym polskim reportażu literackim („Imperium" Ryszarda Kapuścińskiego, „Biała gorączka" Jacka Hugo-Badera, „Zabić smoka" Katarzyny*

Kwiatkowskiej-Moskalewicz) [Cultural and Civilizational Coordinates of Ukraine in Contemporary Polish Literary Reportage: Ryszard Kapuściński's *Empire*, Jacek Hugo-Bader's *White Fever*, Katarzyna Kwiatkowska-Moskalewicz's *Zabić smoka* [To Kill the Dragon] ("Postscriptum Polonistyczne" 2023, no. 2 [32]); and *Poszukując „poetyki wartości" i etosu „postawy wyprostowanej". Recepcja twórczości Zbigniewa Herberta w niepodległej Ukrainie* [In Search of a "Poetics of Values" and the Ethos of an "Upright Attitude": The Reception of Zbigniew Herbert's Work in Independent Ukraine] ("Konteksty" 2024, vol. 344 (1–2]). She specializes in reception aesthetics and intercultural dialogue, with her recent work focusing on Ukrainian canon of contemporary Polish non-fiction literature.

Literaturoznawczyni i komparatystka. Autorka książki *Українська культурно-аксіологічна рецепція польської літератури XX століття* [Ukraińska kulturowo-aksjologiczna recepcja polskiej literatury XX wieku] (Львів 2021) oraz ponad 50 publikacji o specyfice ukraińskiego odbioru polskiej literatury XX wieku, ukazujących najważniejsze tendencje we współczesnych polsko-ukraińskich relacjach w przestrzeni kultury, w tym artykułów: *Borderlands as a Territory of Understanding/Dialogue or Hostility/Conflict in the Ukrainian Reception of Polish Literature the Second Half of XX – Beginning of XXI Cent.* („Romanoslavica" 2019, vol. LV, no. 2); *„Terytorium zaufania" – polski dyskurs wokół reportażu ukraińskiego oraz ukraińska recepcja reportażu polskiego jako wskaźniki zmian w polsko-ukraińskim dialogu XXI wieku* (w: *Literatura polska w świecie*, t. 7, *Reportaż w świecie – światowość reportażu*, red. K. Frukacz, Katowice 2019); *Kulturowo-cywilizacyjne współrzędne Ukrainy we współczesnym polskim reportażu literackim („Imperium" Ryszarda Kapuścińskiego, „Biała gorączka" Jacka Hugo-Badera, „Zabić smoka" Katarzyny Kwiatkowskiej-Moskalewicz)* („Postscriptum Polonistyczne" 2023, nr 2 [32]); *Poszukując „poetyki wartości" i etosu „postawy wyprostowanej". Recepcja twórczości Zbigniewa Herberta w niepodległej Ukrainie* („Konteksty" 2024, t. 344 (1–2]). Specjalizuje się w tematyce estetyki receptywnej oraz dialogu międzykulturowego. Ostatnio zajmuje się badaniem ukraińskiego kanonu współczesnej polskiej literatury non fiction.

E-mail: olesia.s.nakhlik@lpnu.ua